

що партія міцно вкоренилася не тільки в промислових містах, а й сільській місцевості. По- четверте, про яке забезпечення дальшого і швидкого розвитку національно-культурного будівництва та більшовицької українізації може йти мова, коли, здійснюючи політику українізації, режим водночас переслідував національну інтелігенцію. По-п'яте, на зв'язок столичного статусу міста з історією українського народу постанова не вказувала. Власті загравали з національними почуттями громадян України і чудово усвідомлювали політичне значення свого кроку, але не могли цього визнати, бо довелося б пояснювати причини попереднього перенесення столиці в Харків. [2, с.50 -51].

Переїзд вищих партійних і радянських установ УСРР в Київ відбувся 24 червня і започаткував новий столичний відлік міста.

Список використаних джерел та літератури:

1. Українська Центральна рада. – Т. 2 10 грудня 1917 – 29 квітня 1918 р. –К.,1997. С. 181.
2. Від України до УРСР. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції до 80- річчя перенесення столиці радянської України до міста Києва. Київ 12 грудня 2014 р. – К.: Інститут історії України НАН України, 2016. – 268 с.
3. Роль столиці у процесах державотворення: історичний та сучасний аспекти. Матеріали науково-практичної конференції. Київ 28 лютого 1996 року. – К.: НАН України, Інститут України НАН України, Інститут держави і права імені В. М. Корецького, НДІ соціально-економічних проблем (м. Київ), Ліга історичних міст України, 1996. – 132 с.
4. Зятьєв Сергій. Від ярма комунізму// День. 2019. – 6 серпня.

*Єгоров Владислав Володимирович,
кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний університет будівництва і архітектури*

УКРАЇНСЬКА МОВА, ЛІТЕРАТУРА ТА ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІЄТВОРЕННЯ В ЕПІСТОЛЯРНІЙ СПАДЩИНІ П.О.КУЛІША

Серед спадщини знаного представника українофільського руху першої половини– середини ХІХ ст. одного з провідників Кирило-Мефодієвського товариства П.О. Куліша (1819–1897) значне місце займало висвітлення проблем пов'язаних з розвитком української державницької думки ХІХ ст. В його спадщині йшлося про майбутній

розвиток українського народу, його культуру, ареал розселення та становлення української нації. Особливе значення з точки зору оцінки позицій П.О.Куліша з питань українського народу, його минулого та майбутнього має вже опублікована його чимала епістолярна спадщина 1840–1860-х рр. [8;9;10].

П.О.Куліш відомий як автор популярної *«Повести об украинском народе»* (1846), а також історичних творів, котрі викликали неоднозначне сприйняття сучасників – *«Записки о Южной Руси»* (1857), *«Отпадение Малороссии от Польши» 1340-1654»* (1888-1889) та *«История Воссоединения Руси»* (в 3 томах) (1874-1877), а також гострої критики сучасних авторів досліджень з історії України [6 , с.269; 2, с.64].

Саме в останньому автор відзначив вищість польської культури, варварську суть козацтва – розбійництво як народний ідеал в грубій формі. П.О.Куліш також звернув увагу на невігластво як головну рису українського духовенства, котра стала чи не головною причиною переходу українського панства на латинство [6 , с.146,167,175,199,213,199, 249, 259].Ці положення стали підставою обвинуватити його в «ополяченні», а його переклад Св. Письма було визначено «неприродним» за мовою [5 , с.221-231]. Причиною різкої зміни поглядів убачали у розумовому стані П.О.Куліша [11, с.173]. Критичні оцінки творчості П.О.Куліша зберігались і в пізніших дослідженнях [1, с.9–38]. В сучасних дослідженнях застережливі оцінки творів П.О.Куліша були доповнені увагою до малої кількості конкретики в історичних творах П.О.Куліша [14,с.87-90], а також тезою про те, що зміна козакофільських настроїв у П.О.Куліша була не раптовою, а мала своє коріння й була підготовлена в його творах на зламі 1850 –1860-х рр. [11, с.172,175–176].

Варто зазначити, що з точки зору оцінки суспільно-політичних та історичних поглядів П.О.Куліша, окрім його історичних розвідок та літературних творів, особливу цінність становить його листування. В листах П.О.Куліша містяться оцінки ролі та суті українського суспільства середини ХІХ ст., а також польського суспільства, власна оцінка П.О.Кулішем свого внеску в дослідження минулого (з 1840-х рр. ХІХ ст.), сьогодення тодішньої Малоросії, культурної спадщини українського народу. Важливою обставиною тут є й те, що оцінки висловлені П.О.Кулішем в листуванні за тривалий період свідчать про певну еволюцію поглядів П.О.Куліша від 1840-х рр. –1860-х рр.

В епістолярній спадщині П.О.Куліша також знайшли своє відображення – історія становлення українофільського руху, роль і значення використання української мови, проблема ставлення до

російської мови, літератури, народу. В листах П.О.Куліша висловлено погляди на процес становлення української літератури, наслідків перекладів зарубіжної літератури українською. В своїх листах він виклав своє розуміння особливостей формування української нації, свої погляди на її майбутнє, особливо в умовах гіпотетичного розпаду Російської імперії. Листування П.О.Куліша також містить докладну інформацію про особисту біографію, мотиви поведінки, зокрема початку роботи на державних посадах (у 1864–1867 рр.) у польських землях, що перебували під зверхністю Російської імперії.

Одна з важливих тем листування П.О.Куліша 1840–1860-х рр. – це проблема української мови як однієї з головних ознак народу. Так, ще 1845 р. П.О.Куліш відзначав велику цінність української мови, особливо тих осіб, хто нею розмовляє, що було приємним для П.О.Куліша [9, с.30–40]. Примітно, що в листі від 2.05. 1846 р. до М.І.Костомарова П.О.Куліш – засудив його за те, що казав що він не українець заперечивши, що його мати українка [3, с.269]. Вивченням української П.О.Куліш займався й наступні роки. Так, вже після повернення з заслання, у листі від 08.03. 1853 р. до родича М. Білозерського П.О.Куліш вказує на свою роботу з вивчення географії української мови на Чернігівщині [10 ,с.124–125]. Цінність використання української в літературі П.О.Куліш визначав і в листі до (слов'янофіла) С. Аксакова від 1855 р. Для Куліша зміст «*Чорної ради, хроніки 1863 р.*» (1857) викладений українською мовою набагато вище аніж російською. П.О.Куліш докладно виклав знаому слов'янофілу, що людність на півдні Русі давно жила самостійним життям, говорила такою мовою котрою спілкуються тепер (1855 р.) 13 млн. (українців). Ця мова почалася з грубої мови І.П.Котляревського [10, с.322 –323].Незабаром, П.О.Куліш висловлював подібні аргументи на сторінках часопису «Основа» й до польських опонентів українського руху [6, с.86].

Виходячи з попередньої поваги до традицій цих 13 млн. П.О.Куліш наголошував на необхідності здійснення перекладів українською вірців іноземної літератури. Мова йшла про переклади класичних творів грецької літератури, зокрема Гомера. Так, у листі з Варшави від 1868 р. П.О.Куліш наголошував,що такі переклади важливі для «усвоения украинской словесностью произведений древнегреческой литературы» [10,с.162].

З великою увагою П.О.Куліш ставився до видання перекладу Св. Письма (спочатку Нового заповіту), про що зазначав у листі від 23.03. 1869 р. (Венеція). Водночас він бачив можливість перекладу

українських пісень народних французькою мовою, з їх виданням [12, с . 895 – 898;10, с.178,181].

Така увага П.О.Куліша до майбутнього стану української мови, літератури була природною для П.О.Куліша, оскільки він ви словивив у листі до слов'янофіла К. Аксакова від 1.11. 1855 р. тезу де було зазначено, що саме він (порівнюючи себе з Нестором) (П.О.Куліш), його товариші «відкрили Малоросію», а до цього ніхто нічого про неї не знав [10, с.296–297].

Водночас, важливим для розуміння національно-культурної концепції українства П.О.Куліша є зміст його ставлення до російської мови, літератури. Так, у листі від 1.11. 1853 р. П.О.Куліш наголошує, що російська мова – «для нас» майже рідна. Водночас він звертав увагу на те, що у росіян є упередженість стосовно особливої ролі російської мови[10, с.320–321]. П.О.Куліш наголошував слов'янофілам, що вони вільні вважати українофільську діяльність як «благородне божевілля». Проте, українофільство – це діяльність з вивчення мови, літератури, котрі з'явилися в інших умовах, з іншими стимулами. Отже це інакше явище ніж російська література [10, с.321].

Слід зазначити, що П.О.Куліш, на тлі захоплення новим російським царем (Олександром II) у листі до братів Аксакових (Сергій і Костянтин) від 28. 03. 1856 р. підкреслював, що хоче навчитися у них любові та патріотизму який вони виявляють до усього російського, щоб ставитися так до усього Південно–Руського. Він також зауважив, що хоче пережити зиму в Москві аби краще осягнути «натуру великорусского человека» [10,с.241 –242].

Осягнення необхідності вивчення української мови, літератури, відносин з російським народом, культури суспільства цього часу, з точки зору тих завдань, що постали перед українським народом – саме таку оцінку П.О. Куліш сформулював у 1855 р. від 13.02. у листі до лікаря І.Славінського. [10, с.234–235, с.241–242]. Він звернув його увагу на те, що для лікаря який оселиться для роботи з народом, він швидко забуде усе, що дізнався з книг. Малоросійське панство П.О.Куліш визначив як скотів, подібних польським, тільки менш освічених. Простолюд в оцінці П.О.Куліша добрий для етнографа, а не медика. Крім того, на думку П.О.Куліша, історичних пам'яток, старовини, книжок можна знайти у великій кількості в польських містах, зважаючи на майже повну відсутність пам'яток в містах Лівобережної України [10, с.234 – 235].

Ці погляди формували оцінки П.О.Кулішем української нації загалом. Так, у листі від 5.03. 1864 р. до дружини Ганни Барвінок (Білозерської) він заявив, про наявність загального побоювання людей

говорунів, котрі створюють у своїй уяві українську націю, котру я (П.Куліш) «... нигде не нахожу от Санкт-Петербурга до Одессы...». На думку П.О.Куліша українці становили націю в етнографічному сенсі, а не політичному. Розмова про окрему, майбутню Україну йшла від людей, що найменше працювали над мовою, історією «.....этой проблематической страны». Він сумнівався в результативності таких розмов.

П.О.Куліш наголошував, що ці розмови лякають впливових людей через те, що вони не знають Україну й тому роблять висновки проти нас [8, с.195 –196].Така увага П.О.Куліша до ролі держави в націєтворенні може бути пояснена, детальним ознайомленням П.О.Куліша з життям Німеччини, зокрема з роллю державності в становленні нації. В українському ж житті він бачив необхідність запровадити хуторянство – поєднання бідності та багатства [13, с.122].

Для П.О.Куліша були дивними розмови про розпад Російської імперії, про відокремлення Лівобережної України. Для нього було очевидно, що у випадку розпаду Російської імперії Україна буде об'єктом зазіхань сусідніх націй. Цього могло б не бути, якби усі працювали над «пробуждением общественно – национального сознания» народу [8 , с.195–196]. Вочевидь, дані уявлення П.О.Куліша про перспективи політичного розвитку українського народу, його націєтворення були гармонійними з його критикою явища козацтва у 1860-1870-х рр. як анархічної, антидержавної сили[11 ,с. 173,175,176,179].

Список використаних джерел та літератури:

1. Грушевський М.С.,1927. В тридцяті роковини Пантелеймона Куліша. Соціально – традиційні підоснови Кулішевої творчості., Україна. Науковий двохмісячник українознавства, №1, с.9– 38.

2. Житецький І.П.,1927. П.О.Куліш і М.І.Костомаров (Ненадруковане листування 1860-1870 рр., Україна. Науковий двохмісячник українознавства), №1,с.39 – 65.

3.Кирило–Мефодіївське товариство : у 3 т. 1990 / редкол.: П. С. Сохань (голов. ред.) [та ін.] ; АН УРСР, Археогр. Коміс. Упоряд.: І. І. Глизь (голов. упоряд.) [та ін.] ; наук. ред. тому: Г. І. Марахов, В. Г. Сарбей., Київ : Наук. Думка,Т.1., (Джерела з історії суспільно-політичного руху на Україні ХІХ - початку ХХ ст.) 540 с.

4. Костомаров Н.И.,1857., Рец. Записки о Южной Руси, изд. П.А.Кулиш , Т.1., Отечественные записки, Т.112. , №6.,с.41–74.

5. Костомаров Н.И.,1883. П.А.Кулиш и его последняя литературная деятельность, Киевская старина, №2, с. 221– 231.

6. Кулиш П.А.,1862., Полякам об украинцах (ответ на безимьянное письмо) Основа Южнорусский литературный вестник, №2 СПб в Тип. П.А.Кулиша с. 67–86.

7. Кулиш П.А.,1874. «История Воссоединения Руси» СПб., Т.1, 366 с.

8. Куліш П.О.,1997. Листи до М.Д.Білозерського. Упорядкування, вступна стаття, Олесь Федорук. Вид М.П. Коць Львів– Нью–Йорк, 220 с.

9. Куліш П.О.,2005. Листи 1841–1850 рр. К.: «Критика», Т .1,648 с.

10. Куліш П.О., 2009. Листування 1850–1856 рр. К.: «Критика», Т.2, 672 с.

11. Куліш П.О., 2016. Історія України од найдавніших часів. Упорядкування, вступна стаття, О.В.Ясь, Український історичний журнал, №3, – с.172 –200.

12. Рец.,1881 на Святе письмо Нового Завіту. Мовою руською. Українською переклали у купі П.О.Куліш и др. Пулюй. Печатано у Львові 1880, Вестник Европы, т.1.,кн.2, с.895 – 898.

13. Ульяновський В.І., 1999. Ранній В.Б.Антонович : поза контекстами,Київська старовина, № 1., с.117 – 145.

14. Ясь О.В., 2007. Історичні погляди Пантелеймона Куліша в світлі інтелектуальних метаморфоз 1870–1880-х років, Історіографічні дослідження в Україні,Вип.17.,с.78–105.

*Ігнатова Людмила Русланівна,
кандидат історичних наук, доцент,
НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського»*

ОСОБЛИВОСТІ ЕВОЛЮЦІЇ СЕЛЯНСЬКОГО ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ У НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

Друга половина ХІХ ст. стала переломним періодом для населення Наддніпрянської України. У 60-70-ті рр. уряд Російської імперії, до якої входили на той час 9 українських губерній, запровадив ряд реформ, які суттєво вплинули на подальший розвиток суспільства, у першу чергу селянства. Найважливішою серед них була відміна кріпацтва. Маніфестом від 19 лютого 1861 р. Олександр II звільняв селян імперії з кріпосної залежності. Проте умови, за якими селяни були звільнені з кріпацтва, для самих селян були не вигідними. Так, поміщики зберігали право власності на усі землі, які їм належали. Натомість поміщики